

TÜRK ULUSAL KİMLİĞİNİN İNŞASINDA ORTA ASYA ETKİSİ

Influence of Central Asia on the Formation of Turkish National Identity

Şenol DURGUN*

Özet

Osmanlının son döneminde, özellikle 1908 sonrası, iki tür ulusalcılık yaklaşımı ortaya çıkmıştı. Bu iki tür ulusalcılık anlayışı, genel olarak ulusalcılık yaklaşımlarda model olarak ortaya konulan Fransız ve Alman tarzı bir içeriğe sahiptiler. Osmanlı-Türk modernleşmesinin başlangıç döneminde ortaya çıkan iki farklı ulusalcılık yaklaşımları, Türk kültür hayatında önemli roller oynayan Selanik ve İstanbul şehirleri üzerinden ifade edilmişti. Selanik ekolü; Balkan kökenli aydınların, daha çok Fransız tarzı ulusalcılık anlayışını, İstanbul ekolü ise, Orta Asya kökenli aydınların oluşturduğu ve de Alman tarzı ulusalcılık yaklaşımına yakın bir anlayışı temsil etmekteydi. Her iki yaklaşım da bazı konularda benzerliklere sahip olsa da ulusun ve ulusal kimliğin inşasında öncelik verdiği konular bakımından farklılıklar içermekteydi. Bu çalışma da Osmanlının modernleşme aşaması ile Cumhuriyet'in ilk döneminde henüz inşa aşamasındaki Türk ulusalcılığının ve kimliğinin içerik kazanımındaki yaklaşımları ele alarak özellikle Orta Asya etkisi üzerinden bu süreci analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, Kimlik, Orta Asya, İstanbul Ekolü, Selanik Ekolü

Abstract

Two types of nationalism emerged in the last period of the Ottoman Empire, especially after 1908. These two types of nationalism approaches generally have a similar content to French and German style nationalism which are presented as models in nationalism studies. Two different approaches to nationalism, emerged in the early periods of the Ottoman-Turkish modernization, were expressed through the cities of Thessaloniki and Istanbul which played important roles in Turkish cultural life. While the Thessaloniki School represents mostly the French-style nationalism of Balkan-origin intellectuals, the Istanbul school was formed by the Central Asia-origin intellectuals, representing the nationalism approach close to the German-style nationalism. Although both approaches were similar in some respects, they adopted different perspectives in terms of priorities for the construction of nation and national identity issues. This study aims to analyze particularly the influence of Central Asia on the process of content construction of Turkish nationalism and identity which was still in development during the modernization phase of the Ottoman Empire and the first phase of the Republic by taking into consideration all the approaches.

Keywords: Modernization, Identity, Central Asia, Istanbul School, Thessaloniki School

* Prof. Dr., İstanbul Gelişim Üniversitesi, İİSBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Bölüm Başkanı, sdurgun@gelisim.edu.tr

Giriş

Osmanlı-Türk topraklarında ulus devletin ve ulusal kimliğin inşası çok engebeli yollarla karşılaşmıştır. 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren önce Osmanlıdaki gayrimüslimler, Fransız Devrimi'nin de etkisiyle ulus devlet ve ulusal bir kimlik arayışına girişmişler ve Batılı güçlerin de desteğiyle bağımsızlığa yönelmişlerdir. Balkanlarda baş gösteren bu ayrılıkçı uluslaşma süreçleri aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin de çöküş hikâyesiydi. Osmanlı topraklarının değişik yörelerinde öncelikle farklı gayrimüslim etnik unsurlar arasında başlamış olan başkaldırı hareketleri, doğurduğu tepkilerle çok geçmeden Müslüman halkları da etkilemekte gecikmedi. Devletin bu duruma dönük olarak yürürlüğe koymaya çalıştığı Osmanlıcılık siyaseti bütünleştirici bir amaca yönelik oluşturulsa da din ögesinin giderek siyasallaştığı bir ortamda bu arayış gücünü korumakta başarılı olamamıştır. Gayrimüslimlerin ayrılmasıyla geride kalan Müslüman unsurları bir arada tutmak için bu anlayışa benzer bir siyaset de daha sonra İslamcılık üzerinden yapılmış; ancak o da aynı şekilde gücünü koruyamamıştır. Devletten ayrılmaya çalışan Türk olmayan farklı Müslüman etnisist hareketler, Müslüman Türk unsuruna da örnek oluşturmuş ve bu zamandan itibaren Türklük üzerinden bir yapılaşma başlatılmıştı. Dolayısıyla ülke içerisinde ayrılıkçılığın teşvik edici unsuru olarak şekillenen ulusçuluk anlayışı, aynı zamanda yeni toplum anlayışının da çimentosu olarak görülüyordu. Diğer bir ifadeyle, ulusçuluk bir boyutuyla Osmanlı toplumunu çözerken, diğer boyutuyla yeni bir toplum ve yeni bir hayat anlayışının da temellerini atıyordu. Bu çalışma da yeni bir toplum ve yeni bir hayat anlayışının temellerini ele alan uluslaşma ve ulus kimliğinin oluşum sürecindeki gelişmeleri ele almakta, bu konudaki farklı unsurları, Orta Asya etkisi üzerinden irdelemeyi amaçlamaktadır.

Ulusalçılığa ve Ulusal Kimliğe Giden Süreç

Osmanlı uygulamasında uluslaşma, çağdaşları olan devletlerden farklı bir çizgide gelişmiştir. Başlangıçta Fransız Devrimi esintili ulusçuluk anlayışı, Devlet-i Aliyye'de amaçlandığı gibi bütünleştirici değil ayrıştırıcı bir işlev görmüştü. Özellikle Fransa'nın III. Cumhuriyet döneminin düşünce merkezinde yer alan cemaatten cemiyete geçiş, ayrıştırıcı etkilerin başında gelmekteydi. Önce Sırp ve Yunan, ardından Balkan ulusçulukları ve nihayet Müslüman unsurlar arasında Arnavut, Arap vs. ulusçulukları, Osmanlı'nın klasik millet esası üzerine kurulu toplum dokusunu bozarak bütünleştirici bir rol oynamaktan çok ayrıştırıcı bir işlev sunarak yerini ulus devletlerden oluşan yeni devletçiklere bırakmıştı. Oysa ulus devlet Fransa örneğinde olduğu gibi bir imparatorluk çatısı altında da varlığını sürdürebilirdi. Zira devrim ertesinde Fransa gerek Cumhuriyet rejimi altında gerekse imparatorluk yönetimi altında olsun ülkede hızlı bir biçimde üniter yapıya

yönelebilmşti. Aynı durum Devlet-i Aliyye için de geçerli olabilirdi. Ancak Osmanlı topraklarında etnik temeldeki ayaklanmalar ülke bütünlüğü konusunda somut bir adımın atılmasına engel oluyordu. Dolayısıyla Tanzimat sonrası üniter bir yapıya, devlete yönelik gözükse de yaşanan iç ve dış sorunlar, savaşlardan dolayı ulus devlet için gerekli olan alt yapı bir türlü oluşturulamıyordu. Özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlı Devleti'nde var olan çok dinli ve çok etnikli yapıya dayalı toplumsal örgütlenme anlayışını tamamen yıkmıştı. Savaş sonrası yapılan 1878 Berlin Anlaşması da adeta Osmanlı devletinin paylaşılması üzere gerçekleşmişti. Nitekim İngiltere, Fransa, Rusya ve Avusturya devletleri bu anlaşma aracılığıyla Balkanlar'da yeni ulusal territoryal devletlerin kurulmasına imkân sağlamıştı. Bu anlaşma ile yeni bağımsızlığını elde eden Balkan devletleri, genellikle Panortodoksuluk ile Panslavizm'in dar ideolojik ve ırkçı eğilimlerini kapsayacak şekilde tek bir etnik yapı ve dile dayalı anlayışı içerecek bir ideoloji üzerinden kurulmuşlardı. Böyle bir anlayışla kurulan Güneydoğu Avrupa'nın yeni bağımsız devletleri, çok geçmeden yayılcı bir siyaset ile dışlayıcı bir etnik Ulusalcılık politikasına yöneldiler. Ancak Berlin Anlaşması ile kurulan yeni devletler gerçek bir millete dayanmadıkları için çizilen yeni sınırlarla bir kardeşin Yunan, diğerinin ise Bulgar veya Sırp olduğunu görmek mümkündü. Bunun yanında Slavca konuşan Müslümanlar da kendilerine Türk denilmesini yadırgamıyorlardı. Bununla beraber Berlin Anlaşması yalnızca Osmanlı Devleti'ndeki çoğulcu etnik-dinsel düzenine son vermekle kalmamış, aynı zamanda Osmanlı Devleti'ne karşı Rusya'nın emellerine hizmet eden Panortodoks Hıristiyanlık ve Panslavizm düşüncelerini de ortadan kaldıran bir anlaşma olmuştu (Karpat, 2012, s.16).

Yaşanılan ulusal ve uluslararası sorunlarla Osmanlı Devleti'nin siyasal dönüşümü, içeride bir kültürel topluluk etrafında toplanmış yeni bir siyasal bilincin ortaya çıkmasıyla el ele gitmişti. Başlangıçta gayrimüslimlerin arasında ortaya çıkan bu anlayış, daha sonra Müslüman topluluklara da sirayet etmişti. Müslüman toplulukların bu konudaki siyasal bilinçlerinin gelişimi 1850'lerin ilk yıllarında başlamış ve 1877 sonrasında ise yeni bir ivme ve yön kazanmıştır. Siyasal kimlik ve bilinç konusunda dinin merkezi bir unsur olarak yer aldığı yerlerde aynı kökene sahip farklı dinsel topluluklar da aynı soydan/kökenden değil, farklı milletlerden görülüyorlardı. Nitekim pek çoğu Slavca konuşan Balkan Müslümanları; etnik kökenlerine bakılmaksızın bağımsızlığını elde eden yeni Balkan devletlerinde baskıya ve ayrımcılığa maruz kaldılar. Bu devletler, laikliği resmen kabul etmiş olmalarına rağmen dini, milliyet yapılanmasının en önemli unsuru olarak benimsemişlerdi (Akıncı, 2013, s.6). Nitekim dönem içinde cereyan eden din kavgaları ulusçu hareketleri körüklemiş, Osmanlı milleti yerini dar ulusçuluklara, etno-ulusçuluğa bırakmıştı. Bunun etkisi özellikle de Balkan Harbi sonrası daha da iyi görülmeye başlanmıştı. Balkan Harbi yenilgisi sonrası

farklı etnik gruplar yaşadıkları yerlerden zorla göç ettirilmeye çalışılmıştı. Bu durum sadece gayrimüslim unsurlar arasında değil, Müslüman unsurlar arasında da gelişen bir durumdu. Ayrıca Arnavutlar, Balkan Harbi'yle, Araplar da Cihan Harbi'yle Osmanlı'dan ayrılmışlardı. Yaşanılan bu gelişmeler sonrasında yeni anlayışa uygun bir yapılanma gerçekleştirmek amacıyla Balkanlar'da kaybedilen topraklardaki Müslüman unsurlardan türdeş bir toplumsal yapı oluşturabilmek için Müslüman unsurların Anadolu'yu mesken edinmeleri teşvik edilmiştir. Türk kimliği de işte bu olaylarla kristalleşmiş ve toplumsallaşmıştır. Balkan Mezalimi, Yunan Mezalimi, Ermeni Mezalimi vb. sıfatlarla ulus kimliği bilenmiş, yeni bir ulus devletin inşa sürecine girilmiştir. Okul kitapları da bu anlayış çerçevesinde şekillenerek artık intikamdan söz eder olmuşlardı (Toprak, 2013, s.115). Bu anlayışın giderek yaygınlaşmasıyla Osmanlı'nın Türkçe konuşan aydın kesimi de kendilerini gayrimüslim unsurların geçirdiği evreye benzer bir biçimde, etno-kültürel temelde Türk diye tanımlamaya başladılar. Bu anlayış, kimi kez İslam kisvesiyle bezenmiş olsa da temelde referans noktası çağdaş olarak gördüğü Batı düşüncesiydi (Yıldırım, 2014, s.75).

Antony Smith: Büyük imparatorlukların hakimiyetinde yaşayan milletler, ulus merkezci, yayılcı, pan ve ütölist hareketlere dönüşmeye yönelirken, güçlü devlet geleneğine sahip olan milletler; devlet merkezci, reformcu, hoşgörülü ve pragmatist bir eğilime sahip olduklarını ifade eder” (Oğuz, 2006, s.122). Bu ayırım Osmanlı'nın ulus inşası ve kimlik oluşum sürecinde farklı zamanlarda aldıkları tavırlarla da örtüşmektedir. Nitekim devlet merkezli bir hareket olarak başlayan ulusçu dönüşüm, özellikle II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında, bütünleştirici siyasetin gereği olarak Fransa'nın III. Cumhuriyet tarzına benzer liberal bir anlayış ile hareket etmiş ve vatandaşlık anlayışı doğrultusunda bir yapılanmayla “*millet*” sistemi aşarak bireyin artık cemaate değil de devlete muhatap kılınması hedeflenmiştir. Ancak II. Meşrutiyet'in hedeflediği bu arayış çok kısa sürmüş, Balkan Harbi'yle de düş kırıklığına uğramıştı (Yıldırım, 2014, s.86). Zira 1908 Jön Türk Devrimi ve sonrasında Trablusgarp, Balkan ve Cihan Harpleri Osmanlı Devleti'ni siyasal çöküntünün eşiğine getirmiş ve yüzyılların Osmanlı toplumsal düzeni çözülmeye başlamış ve ayrılıkçı çabalar imparatorluğun dört bir yanına sirayet etmişti (Karpata, 2012, s.231). Bu durum Türk ulusçuluğu ve Türk kimliği üzerine çalışmaları daha da hızlandırmıştır. Bu gelişmelerde Balkan tarihi ve onun yarattığı göç dalgasının etkisi kadar, Türkoloji üzerine oryantalistlerin çalışmaları ve Rusya'dan gelen Türk kökenli entelektüellerin de önemli etkisi vardır. Bu etki çok yönlü olmakla birlikte, esasında ulusal kimliğin şekillenmesinde daha çok coğrafya, tarih ve dil faktörleri üzerinden yapılmaya çalışılmıştır.

Kısaca Balkan Harbi ile başlayan, Cihan Harbi ile devam eden ve Millî Mücadele ile sona eren savaşlarla Osmanlı devleti'nin dağılması ve Cumhuriyet Türkiye'sinin kuruluşu ile yeni bir kimlik inşa edilmiştir. Anılan savaşlarla durum

değerlendirildiğinde, bu dönemde en uzun Cihan Harbi, Osmanlı Devleti'ninki olmuştur. Zira Millî Mücadele ile sonuçlanan Cihan Harbi, Balkan Harbi'yle birlikte on yıl sürmüştür. Oysa diğer ülkeler Cihan Harbi'ni dört yıl yaşamışlardır. Türkiye ise Cihan Harbi'ne bir anlamda Balkan Harbi ile başlamış ve Lozan Anlaşması ile sona erdirmişti. Bununla birlikte bu uzun süreçte, özellikle Balkan Harbi dünya tarihi kadar Türkiye'nin yakın dönem tarihi açısından da bir dönüm noktası olmuş ve bir dönüşümü simgelemişti. Her şeyden önce Müslüman-Türk ulusçuluğu Balkanlarda doğmuştu. Bu ulusçuluk daha çok gayri Müslimlerin ulusçuluğuna karşı bir tepki, bir savunma aracı olarak gelişmiş ve onun etnik boyutuyla ilişkisini kabullenerek meydana gelmişti (Karpas, 2012, s.8). Dolayısıyla Balkan Harbiyle güçlenen ulusçuluk, sadece Müslüman Türk aydın zümresinin arasında değil, halk arasında da yankı uyandırmıştı. Bunun böyle olması Balkan Harbi'nin önceki savaşlardan farklı olmasından kaynaklanıyordu. Her şeyden önce Balkan Harbi sırasında iletişim araçları önceki dönemlere göre çok daha fazla gelişmişti. Dünün savaşlarının etkileri genelde cephede sınırlı kalırken, Balkan Harbi'yle savaş tüm Osmanlı coğrafyasını etkilemişti. Zira gelişen kitle iletişim araçlarıyla cephedeki gelişmeler, gazetelerle günü gününe İstanbul'a ulaşabiliyordu. Dolayısıyla kitle iletişim araçlarıyla artık cepheyle gerisi arasında fark kalmamıştı. Özellikle yaralıları, savaş göçmenlerinin akın akın İstanbul'a gelmeleriyle Osmanlı payitahtı ve halk, savaşı adeta bilfiil yaşıyorlardı. Gazeteler, dergiler, hatta ilkokul ders kitapları Balkan Harbi'ni enine boyuna işliyordu. Bu anlamda Balkan Harbi Osmanlı için bir anlamda topyekûn bir savaş gibi algılanıyor ve sanki yaklaşan Cihan Harbi'nin bir provasası gibi görülüyordu. Bu savaş, 93 Harbi'nde olduğu gibi Ruslarla ya da başka yabancı devletlerle değil, daha çeyrek yüzyıl önce Osmanlı'nın parçası olan, Osmanlı tebaası olan unsurlarla yaşanan bir savaştı. Nitekim Osmanlı Müslümanı, kısa bir süre önce aynı devlet çatısı altında yaşadığı komşusuyla, -Rum'la, Bulgar'la, Sırp'la vs.- kanlı bıçaklı olmuştu. Nihayetinde bu savaşla komşu bundan böyle "öteki" haline gelmişti (Toprak, 2013, s.205). Balkan Harbi aynı zamanda göçmen mübadelesine de yol açmıştır. Balkanlar 1912'de kaybedilmesine rağmen, mübadeleler Türkiye'nin hayatını sonraki yıllarda da her bakımdan etkilemeye devam etmiştir. Balkan Harbi'nin başlangıcında yarım milyon kadar Müslüman; Sırp, Bulgar ve Rum tarafından katledilmiş ve hemen hemen aynı sayıda kişi de yerlerinden zorla çıkarılarak Trakya ve Anadolu'ya sığınmaya mecbur edilmişlerdi. Rum ve Bulgarlarla yapılan kısıtlı sayıda mübadeleyi, 1923-1936 arasında iki milyon kadar kişiyi kapsayan Türk-Yunan mübadelesi izlemiş ve Anadolu Hıristiyanları Balkanlara, Balkan Müslümanlarını da Trakya ve Anadolu'ya getirilerek, her ülkede hâkim çoğunlukta olan etnik dini grubun sayısını ve dolayısıyla siyasi gücünü artırmıştı. Bu göçmenlere 1856-78 yılları arasında Kırım ve Kafkasya'dan gelen göçmenler de eklenerek Osmanlı halkının hem eski acılarını tazelemiş hem de gittikçe büyüyen Müslüman ulusçuluğun

Türk ulusçuluğuna dönüşmesini hızlandırmıştır (Karpat, 2012, s.11). Diğer bir ifadeyle, Osmanlı'nın 1912'ye kadar uzlaşan unsurları, 1912 sonrası çatışan ulusal kimliklere dönüşmüş, yaşanan ortak coğrafya bölünerek ulus devletlere geçişi hızlandırmış ve bir tür "*ulusal türdeşliği*" gündeme getirmişti. Dolayısıyla bu gelişmeler çerçevesinde Anadolu; Balkan Harbi ile önem kazanmış ve Türk Kimliği de Anadolu'da benliğini bulmuş oldu. Yani hareketin toplumsallaşması ve siyasallaşması bakımından Balkan Harbi önemli etkilere sebep olmuştur. Bu etkiler, Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Nitekim Türk hükümetleri ile Osmanlı sonrası kurulan Balkan hükümetleri arasında 1930'larda yapılan göç anlaşmaları da bu etnik arınmaları daha da derinleştirmişti. Ancak eskiye göre kıyaslandığında, 1930'larda yapılan anlaşmalarla Balkanlardan Türkiye'ye göçler tek yönlü olup, daha ziyade Anadolu'nun savaşlarla azalan Türk-Müslüman nüfusunu takviye etmek ve Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele'de oluşan insan zayıflığını bir dereceye kadar telafi amacıyla yapılmıştır (Karpat, 2012, s.11). Buradan da anlaşılacağı üzere yaşanan olayların arkasında siyasi bir akım olarak yatan Balkan ulusçuluğu birinci derece de rol oynamıştır. Balkan Harbi ile Türk ulusçuluğu kentlerde ve kasabalarda kitleselleşerek, geniş bir halk kesimini peşinden sürüklemiş ve ulusal kimliğin doğuşu, geniş kitlelerce benimsenişi, daha çok Balkan Harbi ile şekillenmeye başlanmıştır. Yani Balkanlar'ın kaybı, yeni bir ulusal kimlik olarak Türk Ulusçuluğunun daha da ön plana çıkmasına neden olmuştur. Zira Balkanlar'da hüsrarla sonuçlanan siyasi gelişmeler, bu topraklarda yaşayan Müslümanların yeni arayışlara girmelerini kaçınılmaz kılmıştır. Nitekim Osmanlı Devleti'nin Türkiye Cumhuriyeti şeklini alarak yeni bir kimlik ve felsefe ile dünyaya açılması, Balkanlarda İttihat ve Terakki'nin II. Meşrutiyet'i gerçekleştirmesiyle başlamıştır. İktidara gelen İttihatçılar bir "*ulus*" yaratmayı hedeflediklerinden, mücadelelerini de bunun üzerine kurmuşlardı. Millî Mücadele de böyle bir birikim üzerinden devam etmiş ve Cumhuriyet de o birikimi kullanarak hareket etmiştir (Yıldırım, 2014, s.76). Bu arayışlar İttihat ve Terakki Cemiyeti döneminde siyasi eylem yönünden olabildiği gibi, düşünce ve zihniyet dünyası yönünden de olmuştu. Diğer bir ifadeyle, İttihat ve Terakki zamanında Türk Ulusçuluğu yeni boyutlar kazanmış ve ulusçuluk anlayışı kitle desteğini elde etmek amacıyla tek bir soyun, yani Türklerin, bağlılığının sağlanarak yönetim tarafından kullanılan ideolojik bir aygıt durumuna getirilmiştir. Özellikle II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesinden sonra Ortodoks Müslümanların, İttihat ve Terakki'ye cephe almalarıyla dini unsurlardan arındırılmış seküler özellikli bir ulusçuluk anlayışı oluşturulmaya çalışılmış ve İttihat ve Terakki Parti'si de ideolojik meşruiyetini bu anlayıştaki bir Türk Ulusçuluğu üzerine kurmuştur.

Ulusal Kimliğin Oluşumunda Öne Çıkan Yaklaşım ve Unsurlar

Üç tarz siyaset çerçevesinde gelişen siyasetlerle, son dönem Osmanlı Devleti içerisinde “Türk kimdir?”, “Türk’ün özellikleri, dili, kültürü” yönündeki çalışmalar giderek ivme kazanmıştır. Özellikle 1908 sonrasında bu çalışmalar daha da artmış ve gelişen Türkçülük akımı içerisinde iki farklı çizgi söz konusu olmuştur. Bu farklı çizgilerin gelişimi iki şehirle ifade edilmiştir: Selanik ve İstanbul. İstanbul kökenli olan Türkçülük hareketi daha çok Orta Asya kökenli olup, Alman ekolüne yakındı. Selanik kaynaklı gelişen ulusçuluk anlayışı ise Fransız modeline yakın olup, büyük ölçüde Fransız III. Cumhuriyeti uygulamasından esinlenmiştir (Toprak, 2012, s.417). Ancak her iki çizgide farklı tarzda da olsa dil temel yönlendirici faktör olmuştur. Esinlendikleri kaynaklardan biri olan Fransa’da Fransız Devrimi esnasında Fransızca konuşan insan oranı %20’yi geçmiyordu. Fransız edebiyatının atılımı ve eğitim kurumlarının etkin bir konuma gelişiyle, 19. yüzyılın ilk yarısında bugünkü Fransa sınırları dâhilinde insanların % 40’ı Fransızca konuşur duruma gelmişler ve 19. yüzyılın ikinci yarısında da bu oran giderek yükselerek Fransızca’nın ülke çapında daha fazla benimsenmesine neden olmuştur. Almanya’da ise durum biraz daha farklıydı. Almanya’da Alman ulus devleti inşa edilmeden önce, yani 1870’ten itibaren Alman Birliği’ni oluşturacak topraklarda, Almanca dil olarak hâkim konumundaydı. Almanya’da yabancı bir kültürün etkisine maruz kalmanın ulusal şeref ve saygınlığı zedeleyeceği düşüncesinin kuvvetli oluşundan hareketle Alman Ulusu, benliğini dil üzerinden kurmuş ve bu durumu tarihin derinliklerinde aramaya koyulmuştur. Bunda özellikle 17. yüzyılın dil dernekleri, büyük çabalar sarf etmişlerdi. Bu durum yıllar boyunca sürgit devam etmiş, 20. yüzyıl da dahi dil dernekleri kutsal bir amaç saydıkları Alman dilinin saflığını, arılığını koruma çabasını sürdürmüşlerdir (Toprak, 2012, s.432). Zira Almanlar için Alman dili, Alman Birliği’nin oluşmasında kilit işlevi gören bir unsurdur. Cumhuriyet Türkiye’sinin dil çalışmaları üzerinde etkisi olan dilbilimci Carl Brockelman’da, ulusal bütünlük ve kimlik ile dil arasında önemli bir bağ olduğunu ifade eder. Ona göre, dil bir ulusun özelliklerinin aynasıdır. Ulus; ulusal benliğini, ulusal saygınlığını bilinçli bir şekilde idrak etmedikçe, siyasal ya da manevi açıdan kendisinden üstün olan yabancı ulusların kültürel etkisine girer ki, kültürlerin aktarıcısı olan yabancı sözcüklerin istilasına engel olmak gerektiğini bile kavrayamaz duruma geleceğini söyler. Bunun için ulusalçılığın ve ulusal kimliğin oluşumunda dil faktörü temel unsurlardan biri olarak görülmüştür. Carl Brockelman; Türklerde de dilin gelişimini Alman dilinin evrimine benzetmektedir. Nitekim ortaya çıkan gelişmeler bunu doğrular niteliktedir. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Türkçe konuşan kesimde önce dil ve edebiyat alanında yeşeren kimlik arayışı, zamanla ülkenin genel toplumsal yaşamına yansımaları da bunun göstergesiydi. Bu durum, İstanbul ve Selanik merkezli olarak iki farklı Türkçülük anlayışının ortaya çıkmasına da vesile ol-

muştı. İstanbul'un Türkçülük anlayışında tarih eksenli bir bakış açısı ön plana çıkarırken, Selanik'in esin kaynağını ise, “*bugünkü durum*” yani sosyoloji oluşturmuştur. Türkçülüğün İstanbul kolu, Ahmet Mithat, Mehmet Emin, Ahmet Hikmet, Yusuf Akçura, Akıl Muhtar gibi yazarların öncü rol oynamalarıyla kurulan Türk Derneği çevresinde ortaya çıkarken, Fransız sosyolojisinin kanatları altında gelişen ulusçuluk anlayışının merkezi olan Selanik'te ise; Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Ali Canip Yöndem vs. gibi İstanbul'dan farklı bir Türkçülük anlayışı geliyecekti. Selanik'in ulusçuluk anlayışı, “Fransız” yaklaşımına sahip olduğundan, soy vurgusundan çok gönül bağı üzerine kurulu bir anlayışa dayanmaktaydı. Diğer bir ifadeyle, Selanik'teki Türk ulusçuluğun hareket noktasında, “Türklük” her şeyden önce “*lisanda istiklal*”i gerekli kıldığından, İstanbul'unkinden özde farklıydı. İstanbul; ütöplast ve panist olarak nitelenirken, Selanik ulusçuluğu ise “yürekleri çarpıtıran hakiki hislerin vücut bulduğu milliyetçilik” olarak değerlendiriliyordu. Bu nedenle Selanik eksenli düşünörlere göre, ulusçuluk güncel bir tabana oturtulmalıydı. “*Bugün*”ü inşa etmede dil faktörü daha ön planda tutulduğundan tarih geriden gelebilirdi. Bu durum: “Maziye rücu etmezden evvel halin realitesi tespit edilmeli” şeklinde ifade ediliyordu. O nedenle Selanik anlayışı reel Türkçenin, konuşulan Türkçenin tespitiyle işe koyulmuştu. Tarihe gömölmeden, Altaylar'ı, Karakurum'u düşünmeden önce kendi bilinçaltında yaşayan Türklüğü keşfetmek daha önemli görülüyordu. İşte bu anlayışla Ömer Seyfettin öncülüğünde Selanik gençliği Genç Kalemleri oluşturmuştu. Yeni Lisan'da bu bilincin bayraktarıydı. Özellikle Jön Türk döneminde Yeni Lisan hareketiyle ulus bilincine doğru önemli adımlar atılmıştı (Toprak, 2013, s.133). Buradan da göröldüğü üzere Selanik anlayışına sahip Genç Kalemler, bir ütopyanın peşinden gitmemiş daha çok realitenin peşinden gitmişti. Çünkü Selanik'te hâkim olan Fransız modeli ulusçuluk daha “*civic*” bir boyut taşıyordu. Coğrafya ağırlıklıydı ve fitri ve tarihsel öğelerden uzaktı. Gönül bağı faktörü de biraz da Balkan coğrafyasının toplumsal yapısından dolayı bu tür ulusçuluk için daha uygun görülüyordu. Bu yaklaşım daha çok günümüzde anayasal vatandaşlık diye nitelenebilecek bir yapıyı simgeliyordu. Kendini Türk addeden insanların aynı potada eriyebileceği ya da eritebileceği düşüncesi civic ulusçuluk için yeterli görülüyordu. Bununla birlikte Selanik kökenli “*civic*” ulusçuluğun II. Meşrutiyet yıllarındaki ömrü kısa olmuştu.

Buradan da anlaşılacağı üzere her iki ekolde de dil faktörü ulusal bir yapılanma ve ulusal kimlik açısından önemli görölmekteydi. Zira ulusal bir anlayışın teşekkülünde dil; coğrafya ve tarih içinde bir araçtı. Bu bakımdan erken dönem Türk ulusçuları, milli birlik ihtiyacı için önce Osmanlının dil durumunu eleştiriye tabi tutmuşlardı. Nitekim Genç Kalemlerin Yeni Lisan anlayışına göre; Osmanlı dili saray okulunun diliydi, halksız ve kozmopolitandı. Osmanlı'daki etnik, dini ve bölgesel farklılıklarını, dil ile sürdüröldüğüne inanılması, Osmanlının parçalanması açısından da alakalı bulunmuştu. Bu amaçla Yeni Lisan

hareketi ile Türk dili yeni Türk kimliğinin oluşmasında en temel unsurlardan biri olarak görülmüştür. Yeni Lisan hareketi, Batı kuşatmasındaki Turan ailesinin kurtuluşunun da ancak ulusal dil fikri ile mümkün olacağına inanmaktaydı. Zira dil vasıtasıyla ortak ulusal duygu ve düşüncenin oluşturulmasının mümkün olacağına inanıldığından, dilde birlik; din ve vatan birlikteliği ve ulusal kimliğin inşası için bir ön gereklilik olarak görülmüştü. Karmaşık ve ağıdalı yazıma karşı basit ifadelerin tercihi, halka ulusalcı duyguların taşınması bakımından önemli bulunmuştur. Bu amaçla, bu zamandaki Türkçülerin nezdindeki ulusalcı söylem dilin standardizasyonu üzerine odaklaşmıştı. Onlara göre, Türk ulus devletinin kuruluşunu temin için ulusal duygu ve kimliğin anlamını kitlelere yaygınlaştırabilmek ancak ortak bir dilin varlığı ile mümkün olabilirdi (Yıldırım vd., 2009, s.252). Dolayısıyla yeni hayatın insanıyeti milliyet anlayışında araması, aynı zamanda milli bir yaşayışın da arayışydı. Yeni hayat anlayışına göre, Batı medeniyeti çökmekte, yok olmaya doğru gidiyordu. Gerçek uygarlık ancak yeni hayatın gelişimiyle başlayacak, bu da Türk medeniyetiyle vuku bulacaktı (Toprak, 2013, s.109). Ancak sonraki yıllarda Selanik'in Balkan Harbi'yle yitirilişiyile, ülke Selanik'in burjuva kültüründen yoksun kalmış, İttihatçı kadrolar payitahta taşınmışlar ve dolayısıyla İttihatçıların zihinsel yapıları da yeni alanda farklı bir yörüngeye evrilmişti. Selanik yitirdikten sonra İstanbul'daki yurtçulukla, Selanik'teki reel Türkçülük kaynaşacaktı. Yani ülke bu iki modelin, Selanik ve İstanbul ekollerinin, karışımı bir aşamaya geçiş yapmıştı. Her iki ekolünde dil üzerindeki vurgusundan dolayı, dil çok önemsenmiş ve Cumhuriyet Türkiye'sine giden ulus devlet inşa sürecinde Türkçe yaygın bir konuma getirilmeye çalışılmıştı. Bu çabalarla dünün reayası olanlar yeni dönemde vatandaş yapılmaya ve ahali de sosyolojik bir kavram olan halka dönüştürülmeye uğraşarak, ulusal kimlik arayışı bütüncül, dayanışmacı bir toplum modelinin önemli bir aracı olarak gündeme getirilmişti (Toprak, 2013, s.46). Bunun en somut yansıması 1921 Anayasası'nda olmuştur. 1921 Anayasası, yani Teşkilat-ı Esasiye Kanunu vatandaşlık kimliği üzerine kurulu bir milliyetseverlik anlayışına sahipti. Burada kurgulanan vatandaş kimliği Selanik kökenli düşünce anlayışına yakındı. “*Halin tespiti*” önemli olduğundan Cumhuriyet'in fikir tabanı da bunun üzerine, yani halkçılık üzerine inşa edilecekti. Nitekim Cumhuriyet'in kuruluşuyla bu durum ulus devletin kilit taşlarından birini oluşturmuştur. Zaten Cumhuriyet dönemi resmi anlayışta ulusalcılığın temellerini oluşturan Türkçülük de bu anlayış çerçevesinde öncelikle dil ve edebiyat alanında kendini göstermişti (Yıldırım, 2014, s.82).

Bu zamana kadar yaşanan siyasal ve kültürel dönüşüm çalışmaları, sosyal alanı da kapsayacak şekilde geliştirilmeye çalışılıyordu. Şayet siyasal ve kültürel dönüşüm sosyal bir değişim ile pekiştirilmezse inşa süreci eksik kalacaktı. Yine de sosyal değişim uzun soluklu bir uğraştı. Her şeyden önce yeni bir hayat tarzını gerekli kılıyordu. Diğer bir ifadeyle, yeni hayat eski hayatı beğenmemek,

onun değerlerinden vazgeçmek anlamına geliyordu. Bunun için de yeni hayatın değerlerini aramak ve onları tabana yaymak kaçınılmaz oluyordu. Bu da halka doğru gidilerek gerçekleştirilecekti. Bu konuda yaşanan örnekler de vardı. Nitekim bağımsızlığını elde eden Balkan milletleri savaşın yanı sıra tarihle, dille, folklorla bunu yakalamışlar ve bir kimlik edinmişlerdi. Bu edinimde edebiyat çok önemli rol oynuyordu. Ancak bu edebiyat divan edebiyatına değil, halk edebiyatına yaslanmalıydı. Bu konuda da örnek alınacak Alman milleti vardı. Alman romantikleri “*halka giderek*”, dilde, edebiyatta, sanatta halka başvurarak bir ulus inşa etmişlerdi. Bu yaklaşıma daha sonra Rus “*halka doğru*” hareketi de eklenecekti. Rus “*halka doğru*” hareketi Osmanlı aydınlarına Balkan entellektüelleri ve Rusya’dan göç eden Müslüman entellektüeller aracılığıyla ulaşmıştı. Nitekim Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali Bey gibi Türkçü göçmenler, Panslavizm ve Rus popülizminden etkilenmişler, uluslaşma sürecinde gündeme gelen Türkçülük ve halkçılık akımlarında bu düşünürler çok etkin rol oynamışlardı (Akıncı, 2013, s.8). Kısaca ortaya çıkan bu gelişmeler doğrultusunda “*Halka Doğru*” hareketi kısa sürede halkalar halinde Anadolu’ya yayılmış, ancak Batı’da 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülen nüfus devriminden yoksun olarak kentleşmenin gelişmediği bir ortamda, köylülük unsuruyla ön plana çıkmıştı. Burada köy katıksız bir duruluğun ya da ulusal değerlerin arandığı ortamı simgelemekteydi. Bundan dolayı Türk’ün asli özelliklerini keşfetmek için Türk Ocağı ilk açıldığı günden itibaren gençleri Anadolu’ya yönelmiş; Anadolu’ya gitmeyi, Anadolu’da gezmeyi, Anadolu’yu öğrenmeyi, Anadolu’yu sevmeyi özendirmişti. Özellikle Balkan Harbi sonrası tüm dikkatler Anadolu’ya dönmüş ve değişik söylemlerde Anadoluculuk hareketleri Türk Ulusalçılığının omurgasını oluşturmaya başlamıştı. Rıza Tevfik’in Talebe Defteri’nde yayımladığı “*Anadolu*” şiiri de bunun en iyi örneklerinden biridir. Buna göre Anadolu; Sultan Osman’ın yurduydı, Tuğrul Bey’in göçüp geldiği yurttu. Milletimiz orada doğup büyümüşü. Anadolu illeri Osmanlı Türklerinin ana kucağıydı. Osmanlı Devleti’nin temelleri orada atılmıştı (Toprak, 2013, s.115).

Ancak bu yaklaşım kısa bir süre sonra farklı bir çizgiye girmişti. Özellikle Cumhuriyet’in ilk zamanlarında gerçekleşen Şeyh Sait İsyanı daha dar bir ulusçu anlayışın oluşmasına ortam hazırlamıştı. O tarihe kadar coğrafya ders kitaplarında Türk, Laz, Kürt, Çerkez gibi ifadeler yer verilirken, 1925 sonrası bu durum bıçak gibi kesilmiş, bu tarz ifadeler kitaplarda yer almadığı gibi bundan böyle herkes Türk olarak kabul edilmiştir (Toprak, 2012, s.419). Rusya; ya da Orta Asya esintili ulusçuluk anlayışının hâkim olduğu İstanbul ekolünde ulusun öğeleri, tarihin derinliklerinde arandığından, aynen Almanca konuşanların aynı soyu temsil ettikleri anlayışından hareketle, bu arayış kimi kez ırkçılığa varan boyutlara da ulaşıyordu. Dolayısıyla 1925’li yıllardan sonra İstanbul’daki ulusçuluk anlayışı mekândan zamana doğru geçiş yaptığından, inşa edilmek

istenen ulusçuluğun, kökleri tarihin derinliklerinde, Orta Asya’da aranmaya başlandı. Buna göre Orta Asya, vatan-ı aslidir. Anadolu ise, bu çizginin son aşamasını temsil etmektedir. Bu yaklaşımda coğrafi olarak iki sembol kavram öne çıkmaktaydı: Turan ve Anadolu. Turan coğrafyası, aynı dili konuşan, aynı idealleri paylaşan farklı toplulukların dahil olduğu alanken, Anadolu, bugünü, hali temsil etmekteydi (Yıldırım vd., 2009, s.250). Aynı zamanda Turan coğrafyası, Batı tahripkârlığı ve kültürel baskısına karşı Büyük Doğu’yu temsil ederken, Anadolu ise bu büyüklüğün uzantısı olarak tutunulacak mekânı işaret etmekteydi. Ancak bu mekânın yurt yapılması için bir ünsiyet bağı oluşturulmaya çalışıldı ki, bu konuda Tarih bilimi, yararlanılan en büyük alanlardan birini teşkil ediyordu. Nitekim dönem içerisinde ileri sürülen Tarih tezi ile Anadolu’ya ilk gelen kavimlerin Hitit ve Sümerler olduğu, bunlarda Türk soyunun ilk ataları olarak kabul edilmiştir. Yine dönem içerisinde fiziki antropolojinin yaygın konumundan da istifade edilerek, arkeolojik çalışmaların da desteğiyle Anadolu, Türk kafa yapısını temsil eden brakisefal kafa yapısının yeri olarak görülmüştür. Hitit ve Sümerlerin Türklerin ataları olarak Anadolu’ya ilk gelen Orta Asya kavimleri olması ve arkeolojik çalışmalarla brakisefal kafa buluntularının da desteğiyle, artık Anadolu Türklerin öz vatanı olarak kabul edilmiş oluyordu (Yıldırım vd., 2009, s.250). Özetle; İstanbul’da Türk Derneği, Türk Ocakları ve Türk Yurdu’nun kurulması ve liberal bir ulusçuluk anlayışının zamanla zayıflamasıyla, soy temelli bir ulusçuluk anlayışını öne çıkarmış oldu. Bu anlayışın taşıyıcıları; Türkistan kökenli Hüseyinzade Ali, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu gibi göçmen Türkçülerdi. Bunlara Cumhuriyet’in ilk yıllarında Sadri Maksudi Arsal, Zeki Velidi Togan gibi Rusya’dan gelen diğer Türkçü entelektüeller de katıldılar. Alman modeline yakın olan bu anlayış, Türkçe konuşan halkları aynı soya mensup insanlar olarak görüyorlardı. Böylece 1920’li yılların ilk yarısında daha bir “civic” arayış içinde olan ulusalcılık anlayışı, 1920’lerin ikinci yarısından itibaren Türk Ocakları’nın “ilkçi (primordial)” ve de “Aydınlanmacı” yörüngesine girmiş ve bu durum 1930’lu yılların başına kadar sürmüştü. Türk Ocakları kapatıldığı tarihe kadar da bunlar Cumhuriyet’in kültür alanını etkisi altına almıştır. Türk Ocakları’nın kapatılması, özünde Rönesans Türkçülüğü’nün sona ermesi anlamına da geliyordu. Zira Türk Yurdu’ndaki Türkçülük anlayışı İslam-Türk kültür ögesinin ötesinde Avrupa’ya açılan bir boyuta da sahip olduğundan hayli “Aydınlanmacı” unsurlar da taşıyordu (Durgun, 2014, s.108).

1920’li yılların ilk yarısında daha bir civic arayış içinde olan ulusçuluk anlayışının, 1920’lerin ikinci yarısından itibaren ilkçi ve fakat aydınlanmacı yörüngeye girmiş olması, biraz da ABD’de tetiklenen 1929 Dünya Buhranı nedeniyle kapitalizmin içine düştüğü girdapla da alakası bulunmaktaydı. Zira 1929 Dünya Burhan’ından sonra artık ne kapitalizm ne de demokrasi Cihan Harbi öncesinde olduğu kadar cazibe teşkil etmiyordu. Bu zamanda Batı dünyasında ülkeler giderek kendi içine kapanmakta, halkın temsilcisi olan meclisler de art arda

kapanarak, otoriter; hatta giderek totaliter rejimlere geçiş yapıyorlardı. Faşizm, Nasyonal Sosyalizm, Bolşevizm gibi yapılanmalar modernite için kısa yol arayışı içerisine girerek, bir anlamda Aydınlanma Çağı'nı sona erdirmişti. Artık Kıta Avrupa'sında Karanlık Çağ ya da Katastrof Çağı hüküm sürmeye başlamıştı. Diğer bir ifadeyle, geçmişte özlemle bakılan Avrupa kültürüne güven sarsılmıştı. Bu durum akademik sahada da kendini göstermiş ve Avrupa akademik çevrelerinde de ciddi alternatif aydınlanma arayışları söz konusuydu. Özellikle uygarlıkların doğuşu ya da tarih öncesine bakış konusundaki çalışmalar, Avrupa'dan Asya'ya doğru bir yönelimi tetikliyordu (Toprak, 2012, s.71). Kıta Avrupa'sında esen bu rüzgârlar, Türkiye'yi de peşinden sürüklemişti. Artık ulus inşası kimliği için sorunu, Fransız Devrimi'ne açılan Avrupa kökenli bir Aydınlanma'da aramak yerine, Asya eksenli alternatif aydınlanmayı keşfetmek öne çıkmıştı. Bu tür bir yol ayrımı, Cumhuriyet'in ulus inşa sürecinde daha önceki Fransız Devrimi'nden esinlenmiş ve de 1920'lerin vatandaşlık esası üzerine kurulu anayasal düzeni, laikliği giderek yücelten civic bir uluslaşmayı hedefleyen yaklaşımına göre köklü bir dönüşümü ifade ediyordu. Artık 1930'lu yıllardan II. Dünya Savaşı'na giden dönemde ilkçi ulusal kimlik arayışları öne çıkmıştı (Toprak, 2012, s.99). Bu anlayışın zamanla daha ilkçi ya da primordial bir nitelik kazanmasında, özellikle Ankara Hukuk Mektebi önemli bir rol oynamıştı. İstanbul Hukuk Fakültesi'ndeki hukuk anlayışına karşı, Ankara Hukuk Mektebi çok daha köktenci bir hukuk açılımını gündeme getirmişti. Bu mektepte; Yusuf Akçura Siyasi Tarih, Ahmet Ağaoğlu Anayasa, Sadri Maksudi Arsal Hukuk Tarihi derslerini vermekteydi. Atatürk'ün sofrasının müdavimi olan Yusuf Akçura ve Sadri Maksudi Arsal gibi Orta Asya kökenli entelektüeller, 1930'lu yıllarda, özellikle tarih ve dil alanında yaşanacak dönüşümleri önemli ölçüde şekillendireceklerdi (Durgun, 2014, s.194). Sadri Maksudi Arsal, Yusuf Akçura Pantürkist görüşlere de sahiptiler. Onlar Türk birliğine inanıyor ve bütün Türklerin aynı dili konuşmasını, ortak dilin olmasını arzuluyorlardı. Bu kaygılarla, melez birer ulus olan Fransızlarla, İngilizlerin dışındaki ulusların; yani Almanların, Rusların, Finlilerin, Arapların, hatta İtalyanların dillerini inceleyerek, bu dillerin sürekli sözcük üreterek uygar birer dil ortaya koyduklarını dile getirmişlerdi. Sadri Maksudi Arsal'a göre aynı yöntem Türk dili için de izlenmeliydi. Bu amaçla Sadri Maksudi Arsal, Türk dilinin yönünü kuzeye çevirmesi gerektiğini düşünüyordu. Türk'e; Bilge Han, Kaşgari ve Yusuf Has Hacip dilinden ilham almasını öneriyordu. Onlara göre Türk ulusu çağdaş dilini bu kaynaklardan güç alarak ancak inşa edebilirdi (Toprak, 2012, s.427). Bu gelişmeler çerçevesinde 1920'lerin Gazi'si ile 1930'ların Atatürk'ü; tarihe, tarih yöntemine, tarih yazımına farklı açılardan baktığını görüyoruz. Nitekim iki dünya savaşı arası dönemde bu durum Cumhuriyet'in ders kitaplarına da yansımıştı. Daha önce de ifade edildiği gibi, 1908'in İlan-ı Hürriyeti bir anlamda 1789 özlemiyle gündeme gelmişti. Dolayısıyla Rousseau, Montesquieu, Voltaire gibi 18. yüzyılın düşünürleri, Jön Türkleri etkilemiş, Millî Mücadele sonrası

ulus devlet kuruculuğunun arka planında bir ölçüde II. Meşrutiyet'in dönüşümcü kurgusunun bir ürünü olan Aydınlanma Çağının felsefesi bulunmaktaydı. Zaten Gazi'nin ulusal egemenlik anlayışı ya da o günkü deyişle "hâkimiyet-i milliye" görüşü de ağırlıklı olarak bunlardan, özellikle de Rousseau'dan, esinlenmişti. Nitekim Gazi, Fransız devrimi'ne yakın ilgi duyduğunu, Fransız Devrimi'nin ne denli önemli dönüşümlere neden olduğunu defaten çeşitli vesilelerle vurgulamıştı. Haliyle 1920'ler Türkiye'si, büyük ölçüde III. Cumhuriyet Fransa'sının aydınlanmacı, laik özlemlerini rehber edinerek hareket etmiş ve bu konuda bir anlayış oluşturmak için de okutulan tarih ders kitapları da Fransa tarihi yörengeli kitaplar olmasına dikkat edilmişti. Bununla beraber Gazi, 1920'li yıllardan sonra giderek güçlenen primordial ya da ilkçi diye nitelenebilecek "*milli tarih*" anlayışını da benimsemişti. Bu bir anlamda hilafet ve saltanatın kaldırılışının sonrasında ulus olgusunu İslam öncesi bir tabana da oturtma girişimiyle de alakalıydı. Bu amaçla Gazi, giderek tarihi uzak geçmişte aramaya yönelerek, tarih öncesine ve ön tarihe önem vermiş ve bununla alakalı olarak Antropoloji ve Arkeoloji bilimi önem kazanmıştı. Bu durum, sadece iç gerekçeler için değil, aynı zamanda dış gerekçeler içinde geçerliydi. Dönem içerisinde Batı'nın hakir gördüğü Türk ırkı; Antropoloji ve Arkeoloji bilimi sayesinde aklanma imkânı da kazanacaktı. Zira Türkler tarafından kurulan devlet ve uygarlık silsilesi ve Türklerin siyasi ve medeni yaşayışları Batı literatüründe tahrifatlarla doluydu. Yine dönem içerisinde modası geçmiş uhrevi tarih anlayışı hala yürürlükteydi. Bu anlayış Türklerin Nuh peygamber efsanesi doğrultusunda Babil'den kopup Orta Asya'ya geldikleri, orada çoğalarak Batı Asya'ya geçtiklerini ileri sürülüyordu. Oysa yeni yaklaşımla Türklerin ana yurdu uhrevi Mezopotamya değil, dünyevi Orta Asya idi (Durgun, 2014, s.103). Bu yaklaşımla Batı'da insanlar henüz ağaç ve kaya kovuklarında yaşarken, Türkler Orta Asya'da kereste ve maden uygarlıklarını meydana getirmiş, hayvanları ehlileştirmiş, çiftçiliğe başlamışlardı. Bunların hepsi Avrupa'dan çok daha önceki bir tarihe dayandırılıyordu. Nitekim Cilalı Taş Devri'ne rastlayan Buzul Çağı nedeniyle birçok Türk kabilesi, Orta Asya'dan Anadolu'ya göç etmeye ve göç yolları üstünde ve göç eden kabilelerin yerleştikleri yerlerde, önceden beri dünya bilim adamları tarafından yapılmış ve yapılmakta olan arkeoloji, antropoloji ve etnografya incelemeleri vasıtasıyla, Orta Asya'dan yola çıkan birçok Türk kavminin birbiri ardınca Avrupa'nın dört bir yanına yayıldığı ve buralara uygarlığı getirdiği ve yaydığı görüşü hâkimdi. Bu açıklamalarla Batılıların Türklerin geri ve barbar bir millet olduğu tezi Orta Asya göndermesiyle alt edilmeye çalışılıyordu. Göçün Orta Asya'dan başladığı ve göç edenlerin Türk kabileleri oluşu göz önüne alındığında, Türk dilinin de bir ana dil ve uygarlık dili olması doğaldı (Durgun, 2014, s.194). Dolayısıyla anılan yaklaşım çerçevesinde uygarlıkların beşiğinin Orta Asya olduğu ve buranın yerleşik kavimlerinin de Türkler olduğu bütün dünyaya ilan edilmiş oluyordu. Bu şekilde yeni tarih yazımı aynı zamanda, bir özgüven de sağlamış oluyordu.

Kısaca 1920’li yıllarda anayasal bir vatandaşlık anlayışıyla inşa edilen Türk ulusal kimliği, 1930’lu yıllarda kültüralizminin etkisine girerek, sosyoloji ilminin yönlendirmesi yerine antropoloji ilminin yörüngesi doğrultusunda hareket etmiş ve toplum mühendisliğinin kuramsal temeli de bu andan itibaren Emile Durkheim’den Eugene Pittard’a geçmiş oldu. Elbette bu gelişmelerin ortaya çıkmasında dönemin Avrupa’ında soy temelli antropolojik çalışmaların da yoğun etkisi bulunmaktaydı. Diğer bir ifadeyle, Sosyoloji ve Antropoloji Disiplinleri bu zamanda Türkiye’de iki farklı uluslaşma kuramının sanki birer metaforu gibi karşımıza çıkmaktadırlar. İlkinde ulus yoktan var ediliyor, ikincisinde ise geçmişin derinliklerinde soy temelli bir köken aranıyordu. Nitekim geçmişe dönük olarak yapılmaya çalışılan uygarlık inşa süreci Cumhuriyet’in görselliğine de yansıyor. Bu amaçla Atatürk, Türk türeyiş destanı Ergenekon’a sık sık gönderme yapıyordu. Kendisine atfedilen unvanlar arasında Türklerin Ergenekon’dan çıkışına yol gösteren kurdun adı, Bozkurt bulunuyordu. Türk hakanlarının kurt soyundan geldiği yaygın bir inanişe dönüştürülerek doğan çocuklara Kurt, Kurtbay, Bozkurt, Asena, Börteçine gibi isimler veriliyordu. Nitekim 1931 yılında 5, 10 liralardan bir yüzüne kurt resmi konulmuştu. Ankara Garı’nın girişinde iki büyük Bozkurt amblemi yer aldı. Milli Türk Talebe Birliği’nin amblemi Bozkurt oldu. Pullar Bozkurt figürleriyle basıldı. Üniversite öğrencilerinin şapkaları üzerine Bozkurt amblemi yerleştirildi. Ulus Meydanı’ndaki Atatürk heykelinin kaidesinin dört bir yanı bozkurt başı, rölyeflerle süslendi. İzcilik yaygınlaştırılırken ilkokullardaki izci kollarına yavru kurt dendi (Toprak, 2012, s.195). Bu nedenle Sosyoloji’nin terk edilip Antropoloji’nin benimsendiği bir evrede Avrupa’daki içe kapanmaya paralel olarak Türkiye’de de rejim bir dönüşüme uğrayarak, modernite için daha kısa yol arayışı için otoriter bir düzene geçmiş oldu.

Sonuç

Modernleşme süreciyle başlayan Türk ulusal kimlik arayışı, özellikle 1908 sonrası süreçte artan Batılılaşma hareketlerinin de etkisiyle iki farklı çizgi üzerinden gelişmişti. Bu çizgiler, Selanik ve İstanbul olarak öne çıkmıştı. Selanik ekolü; bugüne, mekâna vurgu yaparken, İstanbul ekolü ise; tarihe ve zamana vurgu yapmaktaydı. Bu ayrım Selanik’in kaybına kadar sürmüştü. Selanik’in kaybindan sonra Selanik çizgisindeki düşünürlerin İstanbul’a taşınmasıyla iki farklı ekol arasındaki karşılıklı etkileşimler artmış ve bu etkileşimlerin en iyi yansımaları da coğrafya, tarih ve dil faktörleri üzerinden ulusun ve ulusal kimliğin inşasının en yoğun olduğu Cumhuriyetin tek parti dönemi içerisinde görülmüştür.

İki farklı ulusalcı yapılanma ve kimlik anlayışının şekillenmesi, imparatorluğun son döneminde 1908 sonrası dönemle başlamış olup, Cumhuriyetin 1920’li yılların ikinci yarısına kadar devam etmiş ve daha çok Fransız tarzı ulusçu

anlayışı bu yıllarda öne çıkmıştır. Ancak 1929 ekonomik buhranının etkisi ile Batı dünyasında artan içe kapanmalar Türkiye'yi de etkilemişti. Bu bağlamda, Türkiye de ulusçu anlayışta çizgi değiştirerek içe kapanmış, aynen Batılı ülkeler gibi otoriter modernleşmeci bir tavrı benimsemişti. Zaten dönem içinde Batı dünyasında antropolojinin de artan etkisiyle soy temelli yaklaşımlar öne çıkmıştı. Türkiye'de de benzer yaklaşımlar belirginleşerek Fransız tarzı sosyolojik ulusalcı yaklaşım yerini, Alman tarzı yaklaşıma bırakmış ve kimlik inşasında öncelikler değişmeye, mekândan zamana/tarihe doğru geçişler yapılmaya başlanmıştır. Bu geçişlerle birlikte tarihsel geçmiş olarak İslam öncesi dönem, Orta Asya öne plana çıkarılmıştır. Orta Asya'nın öne çıkarılması, sadece köken bağlamında değil, hilafetin kaldırılıp yerine yeni bir rejimin oluşumu ve coğrafyanın vatana dönüştürülmesinde de etkili olmuştur. Bu bakışla artık coğrafyanın vatana dönüşümünde sadece bugünü temsil eden Anadolu değil, tarihsel uzantıyı temsilen Turan kavramı da önemliydi. Turan ve Anadolu kavramları; Cumhuriyet öncesi dönemde olduğu gibi ele alınmamakta, aralarında bir bağ da teşekkül ettirilmeye çalışılmaktaydı. Buna göre vatan-ı asli, Orta Asya idi, Anadolu da bunun tekâmül ettiği coğrafya idi. Bu durum tarih tezi ile güçlendirilmeye, göç yolları tezi ile de bu mekânların tarih boyunca Türk toprağı olduğu temellendirilmeye çalışıldı. Yine dönem içerisinde Türklerle ilgili Batılı literatürde var olan tahrifat dolu açıklamalara karşı, Türklerin ilk medeniyet kuran millet olduğu, Orta Asya göndermeleri üzerinden yapılmaya çalışılmıştı. Benzer durum dil açısından da söz konusuydu. Tarihte ilk medeniyeti kuranın Türkler olduğu açıklamasıyla dil de bu üstün medeniyetin en gelişmiş uygar bir dil olarak tanımlanmış ve ulus ve kimlik inşasının en önemli bileşenlerinden olan dil unsuru da Orta Asya referansı ile açıklanma yoluna gidilmiştir.

Kaynaklar

- AKINCI, Abdulvahap (2013). "Osmanlı-Türk Milli Kimliğinin Oluşmasında Rusya Türkleri, Göçler ve Türkoloji Çalışmalarının Rolü", *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 38.
- DURGUN, Şenol (2014). *Ulus İnşası ve Milliyetçilik*, A Kitap, Ankara.
- KARPAT, Kemal H. (2012). *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- OĞUZ, Alaattin (2006). "Rusya Türklerinin Türk Milliyetçiliğiyle İlişkileri", *Doğu-Batı*, Cilt: 9/38.
- TOPRAK, Zafer (2012). *Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji*, Doğan Kitap, İstanbul.
- TOPRAK, Zafer (2013). *Türkiye'de Popülizm 1908-1923*, Doğan Kitap, İstanbul.

- YILDIRIM, Emre (2014). “Türkiye’de Milliyetçilik ve Milli Kimlik: Türkçülüğün Keşfi ve Ulus Devletleşme Sürecinde Türk Milli Kimliği”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Cilt: 28.
- YILDIRIM, E., İNANÇ, H., UYSAL, A. (2009). “Symbolic Construction of the Turkish National Identity as a Factor of International Management”, *Problems and Perspectives in Management*, 7(1).